

Eräs rajavyöhykkeen sekamuodoste

Kaksitavuisten *a*, *ä* -vartaloisten nominien monikon genetiivi on Etelä-Pohjanmaan Järvisseudulla säännöllisesti *kalain*-tyyppiä. Lauroselan Korttesjärveltä kirjaimien kaltaisia 2. genetiivin muotoja *siltae*⁶, *kanae*⁶ (ÄTEPM I s. 94), joissa *ae*-, *äe*-kombinaatio ilmeisesti tarkoittaa hiatuksellista yhtymää, en ole täältä merkinnyt, ja havaintojeni mukaan diftongillisen ja eteläpohjalaisen pitkävokaalisen tyyppin (*kalain* ~ *kalān*) raja on täällä jyrkkä. *a*, *ä* -vartaloisten 2. genetiivien rinnalla eteläpohjalaismurteissa varsin tavallisina esiintyvät 1. genetiivit ovat Järvisseudulla harvinaisia; muistiinpanoistani löysin vain kaksi merkintää: *lehmä ura* Lappa; *van^ahoje* ²*ihmiste* ²*elannoitako* 'elämänvaiheita' [merkitään muistiin] Leh; *e*-vartaloissa sen sijaan 1. genetiivit ovat täälläkin tavallisia: *levälampir rannolla* Lappa; *süsī*² ²*otto* Leh; *süsīn* *kans* Soi. Alajärven itäosissa ja Soinissa, ts. seudulla, joka kuuluu *-loi*-monikon alueeseen, tavataan myös tästä vartalosta syntyneitä genetiivejä: *talotoijem māt*, *peltoloije* ²*alla* AJär; *peltoloijen takana* Soi. Muissa osissa 2. genetiivit ovat säännöllisiä. Esimerkkejä: *lehmäim pol^oku*, *lehmäi ura*, *akkaiv kökkä*, *lonkkaim pältä* Vim; *akkaiv villan karstükökkä*, *piüräi alla*, *peltoim päässä* Lappa; *villain sekkä*, *ne siitēt latvain kohille*, *suolä lih^hain sekkä*, *piühäimpäivä*² ²*aikana*, *hulluih^huonella*, *puroiv varsia* AJär; *lehmäi*² ²*ura*, *ei vanahaim majosta tū*, *aitaim päille*, *puroivvarsia* Leh; *sahraim perästä tuli vältti*, *hulluih^h hommia* Soi. Soinin eteläosissa esiintyy diftongillisen muodon rinnalla harvinaisena myös toisentyyppinen 2. genetiivi. Merkintöjä on muistiinpanoihin kertynyt vain kaksi: *jüväjej joukossa*, *akkojem puñheita*. Soinin paikannimikokoelmasta olen lisäksi poiminut nimet *poikaⁱempuro* (Iiron sydänmaa, Varpu Kauraniemi 1946), *van^ahajemmiestenpolku* (Torasperältä Laasalaan, Varpu Kauraniemi 1946). Tällaiset genetiivit ovat Lauroselan mukaan enemmistönä Järvisseudun etelä- ja lounaispuolella Töysässä ja Alavudella, kun sen sijaan Kuortaneelta hän on merkinnyt vain supistumattomia muotoja *siltae*⁶, *kanae*⁶ (mts. 94). Omissa muistiinpanoistani on Kuortaneen etelä- ja keskiosista yksinomaan *j*:llisiä merkintöjä (*lehmäje alla*, *akkojem pükki*, *akkojem puolell^oli tantaris räku*) ja Töysän pohjoisosista yksi diftongilliseksi merkitsemäni genetiivi *piühämpäivä* (vrt. *karhoa nittä^{en}*). Alavudelta Lauroselalla mainitsee harvinaisena esiintyvän pitkävokaalisen tyyppin ohella pelkästään *j*:llisiä muotoja (mt. I s. 94).

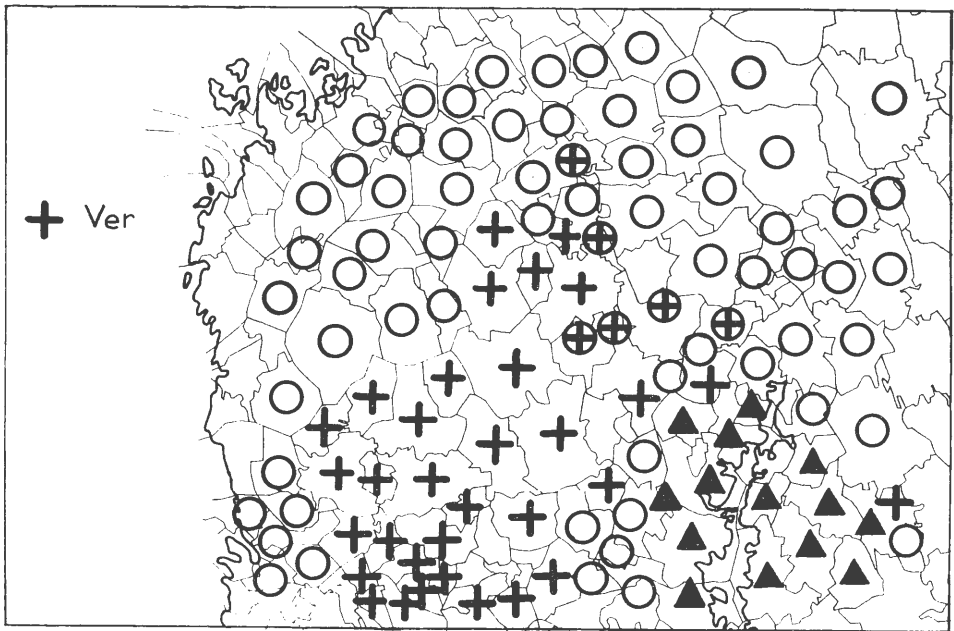
Järvisseudun kaakkoisessa naapurustossa edustus on kirjavampaa: 2. genetiivien ohella tavataan melkein kaikissa vartalotyypeissä myös 1. genetiivejä, kuten osoittavat seuraavat lis. Terho Itkosen muistiinpanoistaan ystävällisesti poimimat näytteet Multian, Uuraisten ja Keuruun murteista. *nuijen küllä^{en} kàotta*, *piürä^{em} peällä*, *lehmäje*² ²*alta*; *süsī^{en} takkē* 'takia' Mul | *küllä^{en} takana*, *kallä^{en}*, *peltö^{en}*; *kalojen*, *pel-*

tojen, mäkijen ~ mäkkijien takana Uur | noita paikkain nimiä, aitaime päälle, püöräim pällä, poikajem mälämiä, küläjej väliä, noitajej jalat; peltojen takana Keu. Petäjavedellä diftongillinen genetiivi samoin kuin l. genetiivikin ovat harvinaisia. Itkosen mukaan toisaalta: vanhain sanallasku, vanhajem puhetta, herrajen kanssa, täötü rakkajem männä, seppäjien tekemä, vaunuje ette; toisaalta vanhojem puhetta, jüviem peältä, sormi'ev välissä. Etelässä Kuoreveden tasolla supistumamuodot ovat jo ylivoimaisena enemmistönä ja l. genetiivit harvinaisuuksia Itkosen muistiinpanoissa: *kaustaim pällä, poikainsak kansa, pahnaij joukkövän, lehmäin ale, lehmäir rinnalla, pühkäimpäivä; lastojen kollö, mäkiev välissä*. Idempänä Jämsän — Koskenpään — Korpilahden linjalla yleiskielen mukaiset l. genetiivit ovat sen sijaan yksinomaisia: *akkojen, muni'en, lehmien, hullujen, käpiujen, peltojen, kiviujen*.

Tällaisenaan jo moninaisia ja kirjavia suhteita hämmentävät Järvisseudun eteläosissa a, ä -vartaloisten ja keskisuomalaisessa naapurustossa myös o, ö, ü, u, jopa e -vartaloisten sekaantumamuodot. *Sinä om puro tuossa sarkajem päässä AJär; Savuahan tällön kun seppäjien pajassa, vanhajem miesten kans, neväijel laijolla Soi || kärrüm püöräejem peällä*, [jatkaa:] *püöräem peällä, vel'höejem puhuja 'hauskojen juttujen puhuja', mäkkijem pöekki Mul (Terho Itkonen); kalläejen ~ kallöejen, külläejen kätta, nittuijen takana, peltöejen takana Uur (sama)*. Keuruulta on vain yksi merkintä, nimittäin luoteiskolkasta Suolahden Mäkikylästä: *suvitoukoijel leikkij jäläkē* (Terho Itkonen). Pihlajaveden ja Ähtärin siirtymämurteista ei käytettävissäni ole tietoja, mutta Keuruun Mäkikylän merkinnän perusteella tuntuu uskottavalta, että tällaisia sekamuotoja saattaa sieltäkin tavoittaa. Ähtärissä diftongillisten muotojen ohella lienevät *kalaen* t. *kalajen* -genetiivit tavallisempia. Ähtärin paikannimikokoelmasta olen löytänyt kolme diftongilliseksi merkittyä genetiivitapausta, kaikki pitäjän itäosista: *hoikkaillammet, poikai'aho* ja *purroivvälükannas* (Martta Hokkanen 1946).

Suppea-alaisten järviseutulais-keskisuomalaisten sekamuodosteiden kiintoisuutta lisää se, että Hirvensalmen murteen monografian laatija OTTO HYYRYLÄINEN on viime vuosisadan loppupuolella kirjannut alueeltaan samantapaisia muotoja. »Se-kaannuksesta äännelaillisten genetiivien *sikaje(n)*, *kalaje(n)* ja *varkajie(n)*, *vierajie(n)* kanssa ovat syntyneet kontaminationimuodot: *sikajie(n)*, *kalajie(n)*, *jüväjie(n)*, *heinäjie(n)*, toiselta puolen ja *vierajie(n)*, *varkajie(n)* toiselta puolen» (Tutkimus Hirvensalmen kielestä s. 34. Suomi III:7 1893). Hyyryläisen havainto, joka lienee luotettava, paljastaa siis melko kaukaa itämurteisten l. genetiivien alueelta länsimurteisen 2. genetiivin säilymäsaarekseen (vrt. KETTUNEN Suomen murteet III A 186) ja viittaa nähdäkseni mahdollisuuteen, että Hirvensalmen muodot olisivat diftongillisten hämäläisten 2. genetiivien ja monikkovartaloisten itäsuomalaisten genetiivien kontaminaatioita (RAPOLA SKÄLP s. 65). Terho Itkosen muistiinpanot viime kesältä antavat Hirvensalmen genetiivisuhteista lähes saman kuvan kuin Hyyryläisen esitys. *Sarkajien*-tyyppisiä sekamuotoja Itkonen on tavannut vain yhden: *parempin kulkunēuwoin tähe*. [Minkä tähden?] *parempin kulkunēuwoije*. Muita esim.: *piente pöikäi ajoneuwo, jalokajem piäle, iham perien keskellä, ne joutu polissije kanssa pahdi väli, tuo talojev välräja, nje olkijem piäle*.

Vokaalikombinaatioiden a-e, ä-e kehitys kaksitavuisten nominien 2. genetiivissä,

○ *kalain*, + *kalajen*, ⊕ *kalaijen*, ▲ *kalojen*

joiden valta-alueita ovat koko Länsi- ja Pohjois-Suomi sekä Pohjois-Savo, on kulkenut kahteen suuntaan: diftongiutumiseen tai vokaaliyhtymän hajottavan siirtymä-äänteen syntyyn (RAPOLA SKÄLP s. 65, VIRTARANTA LYSMÄH I s. 156). Diftongillisia muotoja tavataan melkein koko 2. genetiivin alueella, kun siirtymä-äänteelliset muodot sen sijaan rajoittuvat hämäläis-satakuntalaisiin murteisiin (ks. Kettunen, Suomen murteet III A 186; Turun itäpuolisten esiintymien synnystä Rapola, SKÄLP s. 65). Hirvensalmen säilymäsaarekkeen lisäksi siirtymä-äänteellisiä genetiivejä tavataan Vermlannissa, jossa ne ovat yksinomaisia: — — *vanhajan kanssa puheisiin* — — (s. 5), — — *jaohatti viljajen sekaan* — — (s. 24), *Näijän kenkäjen kärillä* — — (s. 30) (Mägiste, VSS). Oletus, että Vermlannin *vanhajan*-tyyppiset genetiivit olisivat *vanhain* ja *vanhojen* -muotojen kontaminaatioita, on tietysti mahdollinen, mutta siirtymä-äänteellisen genetiivin nykyisen levikin nojalla voi nähdäkseni perustellusti olettaa, että genetiivi *vanhajan* Vermlannissa edustaa suhteellisen alkuperäistä kantaa ja että siirtymä-äänteellinen genetiivi on vermlantilaisten lähtöalueella ja sen naapurustossa Etelä-Pohjanmaan Järvisseudulla joutunut väistymään diftongillisen 2. genetiivin ja 1. genetiivin tieltä (ks. karttaa). *Sarkajen*, *vanhainjen* -tyyppiset genetiivit ovat ilmeisesti syntyneet erilaisten genetiivimuotojen etelään ja länteen liukuvalla risteily-alueella kontaminaation tietä: *sarkain* + *sarkajen* = *sarkajen*. Samaan tapaan kehitys on kulkenut *o*, *ö* ja *u*, *ü* -vartaloissa, kuitenkin niin, että näissä kategorioissa 2. genetiivit ovat Järvialueen eteläosissakin lähes yksinomaisia — kombinaatiot *o-e*, *ö-e*, *u-e*

ja *ü-e* ovat yleensäkin, jos niissä muutoksia on tapahtunut, kehittyneet samansuuntaisesti *a-e* ja *ä-e* -yhtymien kanssa (Rapola, SKÄLP s. 215—216). Sekamuotojen syntyedellytyksiä ovat lisänneet näissä murteissa tavalliset *varkaijen*, *lampaijen*, *pilttuijen*, *aineijen* -tyyppiset genetiivit. Ilmeinen kontaminaatio on myös *e*-vartaloissa keskiuomalaismurteiden lounaiskolkassa harvinaisena tavattava *mäkkijien*-tyyppi, jonka aineksina ovat laaja-alainen assimiloitunut *mäkīn* ja länsimurteiden hiatuksellinen ja sen rinnalla esiintyvä siirtymä-äänteellinen *mäkijēn* (vrt. Kettunen, Suomen murteet III A 185 ja esimerkkejä edellä).

Kuten esimerkkiaineisto osoittaa, eivät tarkastellut sekamuodosteet millään alueella ole päässeet yksinomaan vallitseviksi genetiivityypeiksi, vaikka havaintojeni mukaan joidenkin murteenpuhujien systeemissä ne esiintyvät johdonmukaisesti ainoana genetiiveinä. Kieliyhteisössä kuitenkin monimuotoisuus pyrkii yksinkertaistumaan — useimmiten frekvenssiltään laajimman tyyppin mukaiseksi, jolloin tasoitus eri vartalotyypeissä saattaa käydä eri suuntiin, kuten esimerkit edellä osoittavat: *e*-vartaloissa ovat 1. genetiivit tavallisia, muissa vartaloissa 2. genetiivit. Yhtenäistymisen jälkeen rajavyöhyke on siirtynyt, ja sekaantumat uudella alueella ovat mahdollisia. Esittämäni Alajärven yksinäinen *sarkaijen* -tapaus on jo suhteellisen kauas risteilyvyöhykkeen taakse jäänyt relikti.

Ein Genitivtyp

von TUOMO TUOMI

Der Genitiv der Mehrzahl hat im Finnischen mehrere Formen; einerseits wird er aus dem Singularstamm gebildet, andererseits aus dem Pluralstamm. Ausserdem besteht in beiden Stammtypen je nach bestimmten Voraussetzungen ein Wechsel zwischen zweierlei Endungen. In Dialekten sind zahlreiche Vermischungen der verschiedenen

Genitivformen des Plurals geschehen. Der Artikel behandelt die Vermischung der Pluralgenitive von zweisilbigen Nomen an der Peripherie der Mundarten von Häme, Süd-Ostbottnien und Savo sowie die Veränderungen des Verbreitungsgebiets dieser Erscheinung (s. nebenstehende Karte).